

Özlem Kumrular, *Kösem Sultan: İktidar, Hırs, Entrika*, İstanbul: Doğan Kitap, 2015, 329 shf. ISBN 978-605-09-3052-8

Popüler tarihimizde önemli bir yer edinen Kösem Sultan'ın Hayatı birçok romana ve tiyatro oyununa konu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de popüler tarihçiliğin öncülerinden olan Ahmet Refik Altınay ve Reşat Ekrem Koçu'nun tarihi romanları başta gelir. Son zamanlarda bir televizyon dizisine konu olan Kösem Sultan'ın hayatı üzerine dizinin etkisiyle olsa gerek peşi sıra romanlar yayınlanmaktadır. Akademik anlamda baktığımızda ise Kösem Sultan üzerine bu denli yoğun neşriyat bulunmamaktadır. Bu alanda son olarak yayınlanan dikkat çekici akademik incelemelerden bir tanesi de Özlem Kumrular tarafından hazırlanan *Kösem Sultan: İktidar, Hırs, Entrika* adlı kitaptır.

Özlem Kumrular, yarım asır boyunca yedi saltanat gören ve I. Ahmed'in hasekisi, IV. Murad ve Sultan İbrahim'in validesi, IV. Mehmet'in babaannesi olan Kösem Sultan'ın biyografisini yazdığı bu eserinde sadece Kösem'i değil onun ekseninden XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı hanedanının geçirdiği krizi, değişen siyasi düzen ve kırılmalarla birlikte haremın siyaset üzerindeki etkisini ele almaktadır.

Yazar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin yanı sıra Venedik ve Simancas arşivinden ulaştığı yeni belgelerle Kösem'in hayatına dair yeni bilgileri gün yüzüne çıkarıp, tekrarlanan bazı yanlışları düzeltmektedir. Arşiv kaynaklarının yanı sıra etkin olarak kullandığı batılı elçilerin raporları, seyahatname ve kroniklerle yalnızca Kösem'in değil bu dönemde saltanat süren padişahların da kısmi biyografilerine yer vermektedir.

Kısa tutulan giriş kısmıyla birlikte kitap altı bölümden oluşmaktadır. Önsöz mahiyetindeki giriş kısmında Kumrular, kitabının yazım fıkırının 2014 Eylül'ünde Halil İnalçık hocayla *Denlet-i Aliyye*'nin ikinci cildi üzerine yaptıkları sohbetle ortaya çıktığını ve hocanın kendisine okuru sıkmadan, romantizmden uzak kalmadan yazması için gözünü boğazdan ayırmaması tavsiyesinde bulunduğu bahsetmektedir. (s.9)

Yazar, "*Kösem ve yeni bir dünya*" diye adlandırdığı birinci bölümde, saraya gelişi ve ilk yılları hakkında yeterli bilgi bulunmayan Kösem'in bu dönemini geçiştirmektense onun yetiştiği coğrafyayı tasvir ederek ve ihtimaller üzerinde durarak kimini çürüterek Kösem'in az bilinen kökenlerini inşa etmektedir. Öyle ki, Kiklat adalarından muhtemelen Tinos Adası'nda Ortodoks bir papazın kızı olduğunu ve saraya esir olarak geldiğini belirttiği Kösem'in yazışmalarında onun kökenlerinin etkisiyle mühtedi reflekslerine dair tespitlerde bulunmaktadır. Kösem'in geldiği yeni dünya yani İstanbul, saray ve hareme dair bilgilerin de verildiği bu bölümde, elçi ve seyyahların renkli anlatımından oldukça istifade

edilmiştir. Hareme dair oldukça şüpheli ve fanteziye kaçan yorumlarda bulunduğunu bildiğimiz yabancı seyyahların anlatımlarının “*Padişahla yatmak*” bahsinde eleştiri süzgecinden geçirilmeden güvenilir olarak kullanıldığı görülmektedir. Yazar ilk olarak mahrem bir buluşma hakkında edinilecek bilginin sıhhati hakkında şüphesini belirtse de “*Saraydan dışarı çıkan haberler, haremden hadımağalarla kurulan dostluklar ya da verilen okkâli rüşvetler sayesinde alınıyordu. Sarayda uzun süre yaşayanların sonradan kaleme aldıkları da güvenilir bilgilerdi.*” (s.69) dedikten sonra padişahın halvete gireceği cariyeyi mendil atarak seçtiği anlatısına yer vermektedir. Oysaki hareme dair bu anlatının gerçek olmadığına dair görüşler de vardır.¹ Bu bölümde, daha önceki çalışmalarıyla Avrupa tarihine hâkim olduğunu bildiğimiz yazar, Avrupa saraylarından örnekler vererek Osmanlı saray kadınına çağdaşı Avrupa kraliçeleriyle kıyaslamaktadır. Bu kıyaslar haremın entelektüel birikim olarak Avrupa saraylarının gerisinde olduğunu ve haremın eğitim fonksiyonunun bu minvalde olmadığını ortaya koymaktadır.

“*Nikâhlı eş: I. Ahmed Dönemi*” başlığını taşıyan ikinci bölüm başlığından anlaşılacağı üzere yazar Venedik Devlet Arşivi’nden ulaştığı belge üzerinden Kösem’in Sultan Ahmet’in nikâhlı eşi olduğunu iddia etmektedir. IV. Murad’ın tahta çıktığını bildirmek için Osmanlı Devleti tarafından Venedik’e gönderilen bir belgede geçen, “... *merhum ve mağfûrîn-leb Sultan Ahmed’in gayetten mu’teber ü makbulesi olmağın onu nikab-ile tazîmen tezervüç edip ..*” (s. 132) şeklindeki ifadeden hareketle Kumrular, Kösem Sultan’ın padişahın gözünde değerli ve onun nikâhlı eşi olduğunu söylemektedir. Yine de, başka hiçbir kaynakta yer almayan bu nikâh meselesine ait belgenin şüphe uyandıran tarafları olduğunu, bu belgenin Kösem tarafından yazdırılmış olabileceğini de ihtimal dâhilinde değerlendirmektedir. Yazara göre, bunun nedeni ilk bakışta Avrupa’da naiplik yapan kraliçeler için nikâhlı eşler olmalarının öneminden dolayı Kösem’in Venedik devleti karşısında kendisini meşru kılmak isteği olabilir. Fakat Kösem’in gerçekten nikâhlı eş durumunda olmadan bunu yazdırmasının diplomatik bir kriz doğuracağını da söyleyen Kumrular, bu sebepten Kösem’in gerçekten Ahmed’in nikâhlı eşi olduğuna inanabileceği kanısındadır (s. 112). Peki gerçekten durum böyleyse bu döneme ve sonrasına ait başka bir belgede, Osmanlı kroniklerinde, seyahatnamelerde veya elçi raporlarında bu bilgiye neden rastlanmamaktadır? Öyle ki XVII. yüzyıl Osmanlı kronikleri, önceki kronik yazarlarına göre saraya daha yakın ve ayrıntılı biyografik malzemeye daha çok sahiptir. Nikâh meselesi üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olmakla beraber, böyle bir belgenin bulunmuş olması Venedik arşivindeki Osmanlılara ait belgelerin önemini ve çalışmalara farklı bir seyir katabileceğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Yeni bir tartışmayı açacak gibi gözükten kitabın ikinci bölümde ayrıca, I. Ahmet’in kısa biyografisi ve döneminin gelişmeleri genel olarak yer almaktadır. Bu bölümde Safiye Sultan’ın eski saraya gönderilmesi, Sultan Ahmed’in validesi

¹ Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara 1992, s. 29.

Handan Sultan, dönemin olayları ve veraset sitemindeki değişiklik işlenmektedir. Sultan Ahmed'in kardeşi I. Mustafa'yı katl etmemesinin sebebi ve buna dair etmenler üzerinde durulması yanında eserde genellikle Osmanlı dünyası içerisinde işlenmiş olan bu meselenin Avrupa tarafından algılanışı ve yansımalarını da takip edebilmekteyiz. Eserin asıl konusu olan Kösem'e baktığımızda bu dönemde Handan Sultan ile onun vefatına kadar olan zaman diliminde herhangi bir sürtüşme ve çatışma yaşamadığı görülür. Öte yandan kitabın bu bölümünde Kösem'e dair anlatılar azdır. Yazarın ifadesiyle Kösem ve Ahmed arasında aşktan ziyade dostane bir ilişkinin olması, Kösem'e ait bilgilerin bu dönemde oldukça az olmasına neden olmuştur.

Üçüncü bölüm *"Eski Saray'da bir valide: I. Mustafa, II. Osman ve yeniden I. Mustafa dönemi"* adını taşımakta ve bu bölümde de Ahmed'in ölümüyle eski saraya giden Kösem hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu bölümde üzerinde durulan konular, kafes sisteminin şehzadeler üzerine yansımaları, akıl sağlığı yerinde olmayan padişah I. Mustafa'nın hayatı ve Kösem'in şehzadelerini korumak düşüncesiyle I. Mustafa'nın tahtta kalması için yaptığı hamleler ve kendi oğullarını tahta geçirme arayışlarıdır. II. Osman dönemindeki kısma baktığımızda diğer padişahların işlendiği bölümlerde olduğu gibi onun da ruh dünyası ve kısa biyografisi ele alınmaktadır. Kitapta II. Osman dönemi anlatılırken Avrupa'dan görünüşü ve Osmanlı için çöküş masalları düzmececi üzerinde de durulmaktadır. Padişahın dengeleri koruyamaması ve II. Osman'ın annesi Mahfiruz Sultan'a değinilmesi gücün merkezine geldiğinde IV. Murad döneminde Kösem'in önemini ve onun iktidara olan ilgisini anlamamız açısından önemli görünmektedir.

İkinci defa tahttan indirilen I. Mustafa'nın yerine IV. Murad'ın 14 yaşında tahta geçmesiyle başlayan dördüncü bölüm Kösem'in valide sultanlığını almaktadır. Bu bölümde bir saltanat naibi olarak oğlu adına devlet işlerine müdahil olduğunu gördüğümüz Kösem, erkek egemen Osmanlı dünyasında saraydaki en önemli güç haline gelmeye başlamıştır. Kumrular, bununla birlikte Kösem'in oğlunun üzerine düşmesini ve onun annelik içgüdülerini işlemektedir. Yazar, bütün bölümlerde olduğu gibi burada da IV. Murad'ın hayatına ve dönemin siyasi yapısına değinmiştir. Burada dikkat çeken bir eksiklik IV. Murad döneminde etkin olduklarını bildiğimiz Kadızadelilere ait herhangi bir bilginin verilmemiş olmasıdır. Bu dönemde oldukça etkin gözükken Kösem'in yeniçeriler ve ocak ağaları ile olan ittifakı ortaya konurken, bu süreçte Kadızadeliler ile herhangi bir temasının olup olmadığına dair bir anlatı bulunmamaktadır.

I. İbrahim dönemine baktığımızda, bu dönemin onun değil daha çok Kösem Sultan'ın saltanatı olduğu görülmektedir. Bu bölümde işlenen konular, I. İbrahim'in psikolojik sorunları, tutarsızlıkları ve Kösem'in de bundan etkilenmeye başlamasıdır. Burada en çok dikkat çeken nokta Kösem'e ait bilinen önemli bir yanlışın düzeltilmesidir. Kösem Sultan hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda neredeyse bütün kitapların kapağında ona ait olduğu düşünülen bir resim bulunmaktadır. Elimizdeki bu kitapta ise kendisinin yüzünü gösteren bir resim

kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Kumrular, I. İbrahim döneminde Osmanlı-Venedik savaşına sebebiyet veren meseleyi dikkatle inceleyerek bu dönemde Avrupa’da yayınlanmış ve Kösem’e ait sanılan bir resmin bulunduğu kitabın araştırmacılar tarafından özensizce kullanıldığını ve aslında Kösem’e ait bir resmin veya gravürün bulunmadığını ifade etmektedir.

Kitabın beşinci bölümü “*Valide-i muazzama: IV. Mehmed dönemi*” başlığıyla Kösem’in öldürülmesine kadar olan dönemi ele almaktadır. Bu bölümde de ifade edildiği gibi IV. Mehmed tahta çıktığında Kösem Sultan devlet erkânınca devletin dayanağı olarak görülmüş, bu sebepten eski saraya gönderilmemiştir. Ancak IV. Mehmed’in annesi Hadice Turhan Sultan’ın zamanla güçlenmesi ve devlet işlerine müdahil olmaya başlaması büyük Valide Kösem ile arasında çatışmaya sebebiyet vermiş ve bu süreç bu bölümde işlenmiştir. Bu çekişme Kösem Sultanın öldürülmesi ile son bulmuş, bu olay dönemin kaynaklarının tasviri ile ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu son bölümde ayrıca, Kösem’in serveti ve mülkleri de ele alınmıştır. Naima’nın Kösem Sultan’ın serveti hakkında verdiği bilgilerin yanı sıra arşivlerde var olan Kösem Sultan’ın muhallefat kaydı başta olmak üzere bir kısım belgelerin kullanmaması bu bölümdeki eksiklikler olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, bir sene gibi kısa bir süre zarfında yazıldığı anlaşılan bu kitap, bazı eksiklikleri yanında biraz romansı bir üslupla kaleme alınmış olsa da Osmanlı tarihçiliğinde erken dönemler için örneklerine az rastlanan biyografi ve kadın tarihi çalışmalarına önemli bir katkıdır.

---

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.